

GÖRME ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNE-BABALARIN KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

ANALYSING THE LEVELS OF ANXIETY IN PARENTS WITH VISUALLY IMPAIRED CHILDREN IN TERMS OF CERTAIN VARIABLES

Selahattin AVŞAROĞLU¹

İsmet ÇAVDAR²

Başvuru Tarihi: 27-02-2018 Yayına Kabul Tarihi: 07-05-2018 DOI: 10.21764/mauefd.399486

Özet: Bu araştırmada, görme engelli çocuğa sahip ailelerin sürekli-durumluk kaygılarının cinsiyet, eğitim durumu, yaşadıkları yer, çocuğun başka bir yetersizliği olup olmaması, okul öncesi eğitime devam etme durumu, Braille Alfabesinin bilip bilinmemesi ve diğer kardeşlerin engelli olup olmaması değişkenleri arasında farklılaşma durumları incelenmiştir. Araştırma grubu, 93'ü anne ve 69'u baba olmak üzere toplam 162 ebeveynden oluşmuştur. Araştırmada veriler, "Kişisel Bilgi Formu", ve Öner ve Le Compte (1983) tarafından Türkçeye uyarlanan "Durumluk-sürekli Kaygı Envanteri" ile Konya ili merkez ilçelerinden toplanmıştır. Verilerin test edilmesi işleminde, değişkenlere bağlı olarak t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda anlamlı çıkan sonuçlar farklılaşmanın kaynağının belirlenmesinde Tukey testi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre; cinsiyet, eğitim durumu, başka bir engelin olup olmaması, okul öncesi eğitime devam edip etmemesi, Braille Alfabesine göre durumluk kaygıda anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yaşanılan yer değişkeni, diğer kardeşlerin engelli olup olmaması değişkenlerinde ise anlamlı farklılıkların olmadığı belirlenmiştir. Sürekli kaygı puanlarında ise eğitim durumu, başka bir engelin olup olmaması, okul öncesi eğitime devam edip etmemesi değişkeni, diğer kardeşlerinde engelli olup olmaması değişkenleri puan ortalamalarında anlamlı farklılıklar çıkmıştır. Cinsiyet ve Braille Alfabesi değişkenleri puan ortalamalarına göre anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anne, baba, aile, durumluk kaygı, görme engelli çocuk, sürekli kaygı.

Abstract: In this study state-trait anxiety of parents with visually impaired children was analyzed in terms of variables such as gender, education, residence, existence or absence of the child's other disabilities, pre-school education, knowledge of Braille alphabet and siblings' disabilities. The research group of the study comprises 93 mothers and 69 fathers, 162 parents in total. The data were collected in central districts of Konya province by the means of "Personal information form" and "State-Trait Anxiety Inventory", which was adapted into Turkish by Öner and Le Compte (1983)

The process of testing the data was implemented by t test in accordance with the variables and one-way analysis of variance. Tukey test was used to determine the differentiation source of meaningful results given by variance analysis. According to the research results significant difference was found between state-anxiety and variables such as gender, education, existence or absence of other disabilities, pre-school education and Braille alphabet. No significant difference was found in variables like residence and siblings' disabilities. Significant difference was found in state-anxiety scores in terms of education, existence or absence of other disabilities, pre-school education and siblings' disabilities. No significant differences were detected in scores of variables like gender and Braille alphabet.

Keywords: Mother, father, family, state-anxiety, visually impaired child, trait anxiety.

¹ Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi/Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü PDR Anabilim Dalı seloavsar@gmail.com ORCID: 0000-0002-0953-2922

² Uzm. Necmettin Erbakan Üniversitesi Engelli Öğrenci Birim Sorumlusu cavdarismet@gmail.com

Giriş

Çocuklar aile olgusunun en önemli üye ve ögeleridir. Bununla birlikte çocuklar, bütün toplumlarda geleceğin yetişkini olarak görülen, özenle yetiştirilen (Çiftçi Arıdağ & Erbiçer, 2017) eğitilen ve eldeki olanaklar en üst düzeyde kullanılarak, tüm gereksinimleri karşılanan değerli bireylerdir (Ataman, 2003; Er, 2006). Ailenin görevlerini yerine getirebilmesinin, aile üyelerinin ruh sağlığının yerinde olması ve bütün olarak aile işlevselliğinin etkin olması ile ilgilidir (Deniz & Göller, 2017). Bir ailenin sahip olabileceği en büyük ödüllerden biri çocuk sahibi olabilmeleri ve o çocuğun da kendine özgü özelliklerinin olmasıdır (Burt & Perlis, 1999). Çocuğun doğumuyla birlikte ailenin hayatı yeni bir yön kazanır (Yıldırım Doğru & Arslan, 2008) ve sağlık hizmeti (Er, 2006) ile birlikte birçok bakım hizmeti devreye girmektedir. Doğum olayı, genellikle olumlu bir olay olarak görülmekle birlikte bir çocuğun aileye katılması, eşlerin uyum sağlamaları gereken önemli bir geçiş dönemidir. Ayrıca bir bebeğin doğumu, ailede rollerin yeniden düzenlenmesini ve yeni rutinlerin oluşturulmasını da gerektirir (Kazak & Marvin, 1984; Ersoy, 1997; Kaner, 2004; Avşaroğlu & Gilik 2017). Bir çocuğun doğumu, ailelerin yaşamında bir dönüm noktası oluşturur. Doğal olarak tüm anne babaların beklentisi, normal gelişimi olan ve sağlıklı çocuklara sahip olmaktır. Bir çocuğun engelli olduğunun öğrenilmesi, yetersizliğin derecesi ne olursa olsun ailesi için yüksek derecede stres ve kaygı verici bir olaydır (Küçüker, 1993; Bilal & Dağ, 2005).

Herhangi bir anormal durumun olması hayal kırıklığına neden olduğu için anne babaların duygu durumlarında çeşitli dalgalanmalar gerçekleşmektedir. Normal gelişim gösteren özelliklere sahip bir çocuk beklerken ve gelecekle ilgili bütün umut, beklenti ve planlarını da bunun üzerine kurarken, farklı ve yetersiz özelliklere sahip olan bir çocuğun doğması ailelerin sosyal çevrelerinde, beklentilerinde, planlarında, iş yaşamlarında ve mali konularda büyük değişiklikler yaşanmasına neden olmaktadır (Avşaroğlu, 2012). Bu beklenmedik olay, aileyi hazırlıksız yakaladığı için anne babayı yoğun bir kaygı durumuna itmekte uyum (Aysan & Özben 2007) ile ilgili yaşantılarını sarsabilmektedir.

Farklı özellik ve yeti durumlarına sahip bir çocuğa anne babalık rolü, anne babaların kendi seçtikleri bir rol değildir ve bu role hiçbiri kendini hazırlamaz (Akkök, 2003). Çocuğun engelli olmasından dolayı çocuğun doğumu ile beklenen mutluluk ve sevincin yerini yoğun bir üzüntü duygusu alır ve aile karmaşık bir psikolojik durum içerisine girer (Özsoy, Özyürek & Eripek, 1998). Anne ve baba, alışılması zor olan bu durum karşısında stres yaşamakla birlikte, günlük hayatın gereklerini yerine getirmede zorlanmakta, başta evlilik ve duygusal ilişkiler olmak üzere kişilerarası ilişkilerinde gerginlikler ve çeşitli kaygılar geliştirmektedir. Yaşanan bu travmatik duruma uygun olmayan tepkiler ve ailenin içine düştüğü suçluluk duygusu anne-babayı depresif durumlara itmekte, aynı zamanda çocuğun bakımı için gerekli olan fazla zaman, para, enerji gereksinimi annenin ve babanın yoğun stres yaşamasına neden olmaktadır (Akçakın & Erden, 2001). Çevrenin engelli çocuğa ve aileye sergilediği tutum, davranış ve bakış açıları ailenin kaygı düzeyinin önemli ölçüde artmasına neden olmaktadır. Artan bu kaygı ve stres düzeyiyle birlikte yaşanan kaygı ve stresi azaltmak adına aile, engelli çocuğunu sosyal çevreden izole edebilmekte, aynı zamanda kendisini de toplumdan geri çekerek sosyal yaşamını kısıtlayabilmektedir.

Öncül'e (2000) göre kaygı, genellikle gelecekle ilgili insanı üzen ve sıkı bir bekleme halidir. Güvensizlik duygusu ile karışık bir heyecan durumu olarak düşünülebilir. Durumluk kaygı durumu

ise bireyin içinde bulunduğu kaygılı durumdan dolayı hissettiği öznel bir korku (Çiftçi ve diğ., 2017) halidir. İçinde buldukları koşullarla yeni şartlara uyum sağlamadaki yetersizlikler veya desteklerin yetersiz oluşu kaygı durumlarını etkilemektedir. Aileler, çocukları için yararlandıkları hizmet sistemlerinden uzak kalmamak için yeni iş fırsatlarından vazgeçebilmekte; çocuklarına bakmak ya da onlara daha çok zaman ayırabilmek için yarım zamanlı işleri tercih etmek zorunda kalabilmektedirler. Bu ebeveynler çocuklarının gelecekleriyle ilgili daha çok kaygı duyabilmektedirler. Çocuklarının gelecekteki yaşantıları, çocuklarına bakamayacak duruma geldiklerinde onlara kimin bakacağı gibi sorular cevapsız kalabilmekte kaygı ve endişeye yol açabilmektedir. Yine bu ebeveynler çocuklarının eğitimlerinin planlanmasından uygulanmasına kadar her aşamaya katılmak ve çocuklarının ve kendilerinin haklarını da savunmak durumundadırlar (Bailey, 1988). Giderek artan izolasyon, azalan sosyal iletişim, depresyon, suçluluk, anksiyete gibi sosyal ve duygusal sorunlar da yaşamlarının bir parçası olabilmektedir (Gallagher, Beckman, Cross, 1983; Floyd & Gallagher, 1997; Kaner, 2004). Engelli çocukla ilgili sorumlulukları büyük oranda yüklenen anneler, bu durumdan daha çok etkilenmektedirler (Coşkun & Akkaş, 2009). Araştırmalar, engelli çocuğa sahip ailelerde çocuğun bakımına yönelik sorumluluğun büyük bir kısmını anneler üstlendiği için, annelerin sahip oldukları diğer rollerden vazgeçtikleri, normal çocuğa sahip annelere göre daha kaygılı olduklarını sosyal aktivitelere katılımında azalma olduğunu göstermektedir (Tekinalp, 2001; Duygun, 2001; Avşaroğlu, 2012).

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak anne babalar için kaygı verici bir durum (Ersoy & Çürük, 2009) olmakla birlikte çocuğun engel türü de onların kaygı düzeyini daha da artırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Görme engelli bir çocuğun engel oranının çok yüksek olması ailenin kaygı düzeyini önemli ölçüde artırırken, engel oranının düşük olduğu durumlarda bu kaygı düzeyinin daha düşük olabileceği düşünülmektedir. Anne babanın engelli çocukları dünyaya gelmeden önce engelli bireylere yönelik var olan bilgileri de kaygı düzeylerinin etkilemektedir. Engellilik ile ilgili bilgi düzeyi yüksek olan anne babaların engelli çocukları dünyaya geldiğinde bu durumla daha sağlıklı başa çıkabilecekleri düşünülebilir. Engelli çocuğa sahip ailelerin çevreden gördükleri destek şekli ve düzeyinin, kaygı durumunu etkilediği düşünülmektedir. Aile, yakın çevre desteği ve psikososyal destek olduğunda, kaygı oluşturan durumlarla daha rahat baş edebilmektedir. Ancak yakın çevreden desteğin olmadığı durumlarda aile, yalnızlık duygusu yaşayarak patolojik bir yaşam döngüsüne girebilmektedir. Özellikle yakın çevre tarafından, engelden sorumlu kişinin anne olduğu görüldüğünde, annenin yalnızlık, öfke ve depresyon düzeyinde ciddi yükselmelere neden olabilmektedir. Artan bu kaygı düzeyiyle birlikte anne-baba, farklı ruhsal bozuklukların yakınmasını yansıtmaktadırlar. Bu çeşit yaşamlar ve destek birimlerinin yetersiz olması veya olmayışı, engelli çocuğu da olumsuz yönde etkilemektedir. Yaşanacak stresin ve kaygının şiddet ve düzeyi, çocuğun yaşına; yetersizliğin türüne ve şiddetine, sosyal beklentilere, çocuğun ne kadar yanıt verebildiğine ve ana babaların stres kaynaklarını nasıl algılayıp, değerlendirip, nasıl bir başa çıkma mekanizması kullandıklarına bağlıdır (Honey, Hastings & McConachie, 2005; Nergiz ve Uluç, 2017; Çiftçi Arıdağ & Erbiçer, 2018).

Dünya Sağlık Örgütünün sınıflamasına (ICD-10) göre normal görme işlevinde ortaya çıkan bozulmalar ortalama görme engeli, ağır görme engeli ve tam görme engeli (körlük) olmak üzere üç ana grup altında toplanmıştır (Nergiz & Uluç, 20017). Görme engelli çocuğa sahip olan ailelerde kaygı durumları, diğer engelli aileler gibi kaygı yaratan durumlarla benzerlik göstermektedir (Yazıcı, Okcu & Sözbilir 2015). Görme engelli çocuklar aynı zamanda özel gereksinimli

çocuklardır. Özel gereksinimli olmak, engelli olmayı da kapsayan bir kavramdır (Avşaroğlu & Gilik, 2017). Kaygı, tanımı gereği beklenmedik zamanlarda ortaya çıkan, gelecekte olması muhtemel ve hatta belirsiz şeyler için yaşanan psikolojik durumları içerir. O nedenle görme yetersizliği önemli bir stres kaynağı ve kaygı yaratan neden olabilmektedir. Görme kaybı olan bireyler işitme, dokunma ve koklama duyularıyla çevreden bilgi toplarlar. Ancak bu duyularla alınan bilgiler daha sınırlıdır ve sürekli değildir. Ayrıca görme yetersizliği olan her birey diğer duyularını kullanmada daha başarılı olamayabilir. Anne-babalar, bu yetersizliklerden dolayı çocuklarının bağımsız olamayacaklarını ya da yarı bağımsız bir başka ifade ile başkalarına bağımlı kalmanın kabulünde zorlanacaklardır. Duygusal olarak çocuklarının zorlanacakları düşüncelerini taşıyarak daha da yaşam enerjilerini düşüreceklerdir. Buradan hareketle görme yetersizliği (Nergiz & Uluç 2017) aileler için önemsenecek bir kaygı durumu olarak düşünülebilir. Bu çocukların ihmal ve istismara dönük risk gurubu içerisinde olmaları (Bulut & Karaman, 2018) kaygı durumunu daha da artırıcı faktör olarak sayılabilir.

Türkiye’de görme engelli ailelerin yaşadıkları kaygı durumları ve onlarla başetme becerileri hakkında çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Son zamanlarda anlamlı gelişmeler olsa da uygulamaya dönük ve öz-farkındalık ve öz-denetime dönük destekleyici ve eğitici çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu araştırmada görme engelli çocuğa sahip ailelerin, sürekli ve durumluk kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu değişkenler arasındaki farklılaşma durumlarının belirlenmesi, uygulamaya dönük çalışmalara ve sağlanacak desteklerin düzenlenmesine ışık tutacağı umulmaktadır. Araştırmadaki bu genel amaca dönük alt problemler geliştirilmiştir.

Alt Problemler

1. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, cinsiyetlerine göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşma var mıdır?
2. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, eğitim durumlarına göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, yaşadığı yer değişkenine göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, çocuklarının görme engeli haricinde başka bir engelinin olup olmaması değişkenine göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, çocuklarının okul öncesi eğitime devam edip etmeme değişkenine göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
6. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, çocuklarının Braille alfabetini okuyup yazabiliyor olması değişkenine göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

7. Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların, aile içinde diğer kardeşlerin görme engeli olup olmaması değişkenine göre durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Grubu

Bu araştırma, görme engelli çocuğa sahip anne-babalar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Genel evren içerisinde araştırma grubunu, 2014-2015 yılı Konya merkez ilçe ve kırsal mahallelerinde ikamet eden 162 anne-babadan oluşturmaktadır. 162 ebeveynin 93'ü kadın ve 69'u erkektir. Araştırma grubu random yoluyla oluşturulmuş ve ailelere Kimlik Bilgileri Anketi ve Durumluk-sürekli Kaygı ölçeği uygulanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Spielberger tarafından geliştirilen, Öner & Le Compte (1983) tarafından Türkçeye uyarlanan, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarıyla birlikte norm çalışmalarının da oluşturulduğu Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri; 40 maddeden oluşmaktadır. 20 maddesi Durumluk Kaygı Ölçeği, 20 maddesi de sürekli kaygıyı ölçen ifadelerden oluşmaktadır. Durumluk Kaygı Ölçeği, bireylerin belirli bir anda belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini betimlemesini, içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını dikkate alarak maddeleri cevaplaması gerektirir. Sürekli Kaygı Ölçeği ise; bireyin genellikle kendisini nasıl hissetmesi gerektiğini belirtir (Öner & Le Compte, 1983).

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilme sürecinde, araştırmada değişkenlere bağlı olarak t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda anlamlı çıkan sonuçlar için farklılaşmanın kaynağının belirlenmesinde Tukey testi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1

Cinsiyet Değişkenine Göre Görme Engelli Çocuğa Sahip Anne-Babaların Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	t değeri	P değeri
Durumluk Kaygı	Anne	93	43.88	8.94	2.375	.01
	Baba	69	40.44	9.20		
Sürekli Kaygı	Anne	93	41.79	10.23	.611	.54
	Baba	69	40.86	8.99		

Tablo 1'de cinsiyet değişkeni açısından durumluk kaygı puan ortalamaları arasında, görme engelli çocuğa sahip annelerin durumluk kaygı puan ortalamaları babalarından anlamlı düzeyde yüksek

olduğu görülmektedir. Sürekli kaygı açısından ise anne babalar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($t= .611$, $P>.05$).

Tablo 2

Görme Engelli Çocuklara Sahip Anne-babaların Eğitim Durumu Değişkenine Göre Durumluk-Sürekli Kaygı Puanlarına Ait Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Durumluk Kaygı	Gruplar Arasında	1972.744	3	657.581	8.941***
	Gruplar İçinde	11620.713	158	73.549	
	Toplam	13593.457	161		
Sürekli Kaygı	Gruplar Arasında	1216.027	3	405.342	4.588**
	Gruplar İçinde	13958.893	158	88.347	
	Toplam	15174.920	161		

** $p<.01$, *** $p<.001$

Tablo 2'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde görme engelli çocuğa sahip anne-babaların eğitim durumu değişkenine göre durumluk kaygı puan ortalamaları ve sürekli kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma saptanmıştır ($F=8.941$, $p<.001$; $F=4.588$, $p<.01$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve anlamlı çıkan sonuçlar tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Eğitim Durumu Değişkenine Göre Görme Engelli Çocuklara Sahip Anne-babaların Durumluk-Sürekli Kaygı Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu (I)	Eğitim Durumu (II)	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	P değeri
Durumluk Kaygı	İlköğretim	Lise	5.45328	1.64214	.006
		Ön lisans	7.23806	2.18522	.006
		Lisans	8.52599	1.90628	.000
Sürekli Kaygı	İlköğretim	Ön lisans	6.84851	2.39499	.025
		Lisans	6.29851	2.08928	.016

Tablo 3 incelendiğinde ilköğretim mezunu anne-babaların durumluk kaygı puan ortalamaları eğitim durumu lise, ön lisans ve lisans mezunu olan anne-babalardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Sürekli kaygıda ise ilköğretim mezunu anne-babaların kaygı puan ortalamaları ön lisans ve lisans mezunu olan anne-babalardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 4

Görme Engelli Çocuklara Sahip Anne-babaların Yaşadığı Yer Değişkenine Göre Durumluk-Sürekli Kaygı Puanlarına Ait Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Durumluk Kaygı	Gruplar Arasında	416.829	2	208.415	2.515
	Gruplar İçinde	13176.627	159	82.872	
	Toplam	13593.457	161		
Sürekli Kaygı	Gruplar Arasında	787.269	2	393.635	4.350*
	Gruplar İçinde	14387.651	159	90.488	
	Toplam	15174.920	161		

*p<.05

Tablo 4'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde görme engelli anne-babaların yaşadığı yer değişkenine göre durumluk kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmazken (F=2.515, p>.05) sürekli kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur (F=4.350, p<.05).

Tablo 5

Yaşadığı Yer Değişkenine Göre Görme Engelli Çocuklara Sahip Anne-babaların Sürekli Kaygı Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yaşadığı Yer (I)	Yaşadığı Yer (II)	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	P değeri
Sürekli Kaygı	Kırsal mahalle	Büyükşehir	4.63748	1.88637	.040

Tablo 5 incelendiğinde kırsal mahallede yaşayan anne-babaların, sürekli kaygı puan ortalamaları büyükşehirde yaşayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

Tablo 6

Çocukların Görme Engeli Dışında Başka Bir Engelinin Olup Olmaması Değişkenine Göre Görme Engelli Anne-Babaların Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Görme Engeli Dışında Engel Durumu	n	$\bar{X}$	Ss	t değeri	P değeri
Durumluk Kaygı	Var	23	46.21	7.48	2.531	.016
	Yok	139	41.79	9.31		
Sürekli Kaygı	Var	23	46.60	7.83	3.316	.002**
	Yok	139	40.53	9.74		

Tablo 6’da, görme yetersizliği haricinde başka engeli bulunan çocuğa sahip anne-babaların durumluk kaygı ve sürekli kaygı puan ortalamaları, çocuklarının görme yetersizliği haricinde başka engeli bulunmayan anne babaların kaygılarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 7

Çocuklarının Okul Öncesi Eğitime Devam Edip Etmeme Değişkenine Göre Görme Engelli Anne-Babaların Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Okul Öncesi Eğitim	n	$\bar{X}$	Ss	t değeri	P değeri
Durumluk Kaygı	Evet	64	39.40	9.09	-3.460	.001**
	Hayır	98	44.38	8.74		
Sürekli Kaygı	Evet	64	38.39	9.83	-3.235	.002**
	Hayır	98	43.36	9.14		

**p<.01

Tablo 7 incelendiğinde, çocukları okul öncesi eğitim almamış olan anne-babaların durumluk kaygı ve sürekli kaygı puan ortalamaları, çocukları okul öncesi eğitim almış olan anne-babalardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8

Çocuklarının Braille Alfabesini Okuyup Yazabiliyor Olması Değişkenine Göre Görme Engelli Anne-Babaların Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Braille Alfabesi	n	$\bar{X}$	Ss	t değeri	P değeri
Durumluk Kaygı	Evet	94	41.09	9.64	-2.237	.02*
	Hayır	68	44.25	8.23		
Sürekli Kaygı	Evet	94	40.69	9.86	-1.102	.27
	Hayır	68	42.38	9.47		

*p<.05

Tablo 8 incelendiğinde, çocuklarının braille alfabesini okuyup yazabilen anne-babaların durumluk kaygı puan ortalamaları, çocuklarının Braille alfabesini okuyamayan ve yazamayan anne-babalardan anlamlı düzeyde düşüktür. Sürekli kaygı açısından ise anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

Tablo 9.

Aile İçinde Diğer Kardeşlerin Görme Engelinin Olup Olmaması Değişkenine Göre Görme Engelli Anne-Babaların Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Kardeşlerin Görme Engeli	n	$\bar{X}$	Ss	t değeri	P değeri
Durumluk Kaygı	Var	33	45.00	8.45	1.925	.060
	Yok	129	41.75	9.28		
Sürekli Kaygı	Var	33	45.72	8.45	3.191	.002**
	Yok	129	40.29	9.72		

**p<.01

Tablo 9’da aile içinde diğer kardeşlerinde görme engeli bulunan anne-babaların durumluk kaygı puan ortalamaları ile görme engeli bulunmayan anne-babaların durumluk kaygı puan ortalamaları arasında farklılık görülse de anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır. Sürekli kaygı

açısından, aile içinde diğer kardeşlerinde görme engeli bulunan anne-babaların sürekli kaygı puan ortalamaları ile görme engeli bulunmayan anne-babaların sürekli kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. Ailede diğer kardeşlerinde görme engeli bulunan çocuklara sahip anne-babalarının sürekli kaygıları, diğer kardeşlerde görme engeli olmayan çocuklara sahip anne babalara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Tartışma

Çocukların beden ve ruh sağlığı için gerekli sevgi, şefkat, yakın ilgi ve bakım bulabilecekleri en doğal ortam ailedir (Deniz & Göller 2017). Aile bu kadar önemli bir kurum özelliği taşıırken zaman zaman aile içinde çeşitli istenmeyen durumlar yaşanmakta ve kaygı durumları ortaya çıkmaktadır. Durumluk kaygı korku, endişe ve gerginlikle karakterize edilen, o andaki duygusal durumu ifade eder. Kişide endişe yaratan o andaki durum ortadan kalktığına, olumsuz duygu durumunda yok olduğu söylenebilir. Sürekli kaygı ise bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlık durumudur (Özguven, 2000; Deniz, Dilmaç & Arıcak, 2009; Yıldırım, Doğru & Arslan, 2008; Avşaroğlu, 2012; Yazıcı, Okcu & Sözbilir 2015; Çiftçi Arıdağ & Erbiçer, 2017). Araştırmada elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni açısından durumluk kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma görülmektedir. Görme engelli çocuğa sahip annelerin durumluk kaygı düzeyleri, babaların durumluk kaygı düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Dolayısıyla aile içerisinde görme engelli bireye sahip annelerin günlük yaşam içerisinde çocukları ile daha fazla zaman geçirmeleri, öz-bakımlarında çeşitli yetersizlikleri daha yakından izlemeleri, diğer taraftan anne olmaları ve çocukları ile kurdukları bağ ve bağlanmanın daha güçlü olması gibi etkenlerden dolayı babalara oranla daha fazla durumluk kaygı yaşadıkları söylenebilir. Bununla birlikte cinsiyet değişkeni açısından sürekli kaygıda anlamlı düzeyde bir farklılaşma görülmemiştir. Avşaroğlu'nun (2012) yapmış olduğu çalışmada zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan annelerin hem durumluk hem de sürekli kaygı düzeyleri babalara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Sürekli kaygının tanımına bakıldığında, belirsizlikler, koşullar, şartlar, güçsüzlükler gibi bazı belirsiz ve zorlantılardan dolayı günlük yaşam içerisinde genellikle üzgün, yılgın, çekingen, umutsuz olma durumudur.

Görme yetersizliği olan çocuğun durumu ve onun yaşam içerisindeki engel ve güçlükleri, sürekli gören anne-baba elinden daha fazla bir katkının gelmemesi ile bu kaygıyı artıran nedenlerdendir. Diğer taraftan tüm çabalara rağmen, çocuğun sosyal ve fiziksel çevresinin de engelsiz olmaması ve çocuğun bazı işlerini birilerine bağımlı yapıyor olması da ayrıca bir kaygı kaynağıdır. Bu yönüyle sürekli kaygı durumlarının yaşanıyor olması, çocuklarının görme yetersizliğinin oranı ve çocuğun aldığı çeşitli desteklerle de ilgili olduğu söylenebilir.

Ailelerin kaygı düzeyini etkileyen önemli bir faktörün, engelli çocuğun geleceğine ilişkin düşünceler olduğu söylenebilir. Yapılan bir çalışmada aileler kendilerinden sonra çocuklarına ne olacağını, çocuklarının engelli olarak kalacak olmasının onları karamsarlığa ittiğini ifade etmişlerdir (Kaytez, Durualp & Kadan, 2015). Özsoy, Özkahraman ve Çallı (2006) çalışmasında engelli çocuğa sahip ailelerin gelecek ile ilgili olarak karamsarlık içerisinde olduklarını vurgulayarak bu çalışmayı destekler bir açıklama yapmıştır. Annelerin engelli çocuklarının gelecekte nelerle karşılaşacaklarına dair belirsizlik, özellikle kendisi yaşlandıktan sonra ya da kendisinin vefatından sonra engelli çocuğunun yaşamını nasıl idame ettireceğine dair belirsizlikler annelerin sürekli kaygı durumlarına

neden olmaktadır (Coşkun & Akkaş, 2009). Bu çalışmada ise sürekli kaygı açısından anne ve baba arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma çıkmamıştır ve bu durum, anne ve babanın evlatları için uzun dönemli gelişimlerine bakışta farklı kaygı durumlarını ortak yaşıyor olmaları ile açıklanabilir. Kaner'in (2004) yapmış olduğu çalışma bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Kaner (2004) yapmış olduğu bir çalışmada göre zihinsel yetersizlik tanısı alan çocukların anne ve babaları, işitme engelli tanısı konulan çocukların ailelerine göre çocuklarının işlevselliğini yetersiz görmektedir ve bu ailelerin yaşam doyumlarının daha düşük olduğunu belirtmiştir. Deniz, Dilmaç ve Arıca (2009), yapmış oldukları bir çalışmada, kadınların sürekli kaygı düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, engelli çocuk sahibi annelerin yaşam doyumlarının daha düşük olduğunu vurgulamışlardır. Umudun olmadığı yerde karamsarlık, iyimserliğin olmadığı yerde kötümserlik, desteğin olmadığı yerde stres ve kaygının artmaya başladığı söylenebilir. Buna benzer durumlardan anneler, yavruları ile kurmuş oldukları bağ ve yapılarından kaynaklı daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Alanyazın bulguları ve bu araştırmanın bulgularının ortak yönü özellikle annelerin kaygı durumları, yaşam doyumlarının daha düşük olması, stres yüklenmelerinin asıl nedeni, çocuklarına karşı daha kuvvetli bir bağ kurmaları ve bu bağın psikolojik boyutları olduğu için çocuklarının engel türü ve oranına göre kendilerine yansıttıkları görüşüdür. Bu yönüyle annelerin özellikle çeşitli destek birimlerine ihtiyaç duydukları, psikolojik açıdan onları yaşama bağlayıcı, dinlendirici, umutlarını artırıcı destek ve etkinliklerin yapılması gerektiği söylenebilir. Bunun yanı sıra anne temel bakım, aile içi iş ve ilişkileri sürdürmekte, baba ise genellikle ailenin maddi kaynaklarını sağlayarak çocukla ilgili aile içi sorumluluklardan uzak kalmaktadır. Bu durumda yetersizliği olan çocuğun etkileri anne üzerinde daha fazla görülmektedir (Dyson, 1997; Knafl & Zoeller, 2000). Bu durumdaki anneler ruhsal anlamda babalardan daha fazla etkilenmekte ve gündelik yaşamlarına yansımaktadır. Annelerin bu tür ruhsal yönden etkilenmeleri onların daha fazla yorulduğu anlamına da gelebilir. Yorulan kişinin yorgunluk derecesini azaltmak için dinlendirmeye, ona destek olmaya gereksinimi vardır. Bu durumda belki en başta baba olmak üzere aile bireylerinin ve hemen ardından devletin tüm kurumlarının kendi hizmet alanlarına göre annelere psiko-sosyal destek vermeleri sağlanarak daha az tükenmiş, daha güçlü, umutlu, iyimser ve uyumlu bir tutum geliştirmeleri sağlanabilir. Ailedeki engelli çocuğun yükünün önemli ölçüde annenin üzerinde olmasının, annelerin ruhsal durumlarını da etkileyebileceği düşünülebilir. Anneler özellikle depresyon, somatizasyon, öfke gibi ruhsal sorunlar yaşayabilmektedir (Yıldırım, Hacıhasanoğlu Aşilar, & Karakurt, 2012). Buna benzer bir başka çalışmada, Telef (2013), annelerin depresyon, somatizasyon, kaygı, anksiyete, olumsuz benlik puanlarının daha yüksek olduğu belirterek annelerin bu tür durumlardan daha fazla etkilendiğini belirtmiştir. Dereli ve Okur (2008) yaptıkları çalışmada, engelli çocuğa sahip olan ailelerin babalara göre daha depresif olduklarını gözlemlemişlerdir. Bir başka çalışmada, yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin, babalara oranla depresyon ve kaygı yaşadıkları (Telef, 2013) belirtilmiştir.

Engelli çocuğa sahip annelerin sürekli kaygı düzeylerinde, algıladıkları psiko-sosyal desteğin etkisi çok önemlidir. Coşkun ve Akkaş (2009), yaptıkları bir çalışmada annelerin sosyal destek algı düzeyi arttıkça sürekli kaygı düzeylerinin azaldığını belirtmişlerdir. Yani engelli çocuk sahibi anneler yakın çevreleri ve aileleri tarafından yalnız bırakılmadıklarında, bir çeşit destek bulduklarında kaygı durumları düştüğü söylenebilir. Anne-babalara verilecek olan psiko-sosyal desteğin, onlar için yaşam enerjisi olduğunu, bu enerjinin çocuklarının gelişimi sürecinde ne kadar gerekli olduğu yadsınamaz. Onların, çocuklarının akademik gelişimden diğer gelişim aşamalarına kadar çocuklarına daha faydalı olabilmeleri, bilgilendirme hizmetlerinden destek hizmetlerine kadar

tüm boyutlarda sevgi bağına ortak olunması ile sağlanabilir. Bu durumda ne kadar destek alınırsa çocuklarının engel ve güçlüklerini yenmede o kadar başarılı olacakları söylenebilir.

Bu araştırmada, anne-babaların eğitim durumlarına kaygı durumlarının farklılaştığı bulunmuştur. İlköğretim mezunu anne-babaların, durumluk kaygıları, eğitim durumu lise, ön lisans ve lisans mezunu olan anne-babalardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Lise, ön lisans ve lisans mezunu olan anne-babalarda ise durumluk kaygılarında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır. İlköğretim mezunu anne-babaların engelli bir çocuğa sahip olmaya dair bilgiye ulaşmada lise, ön lisans ve lisans mezunu anne-babalara göre daha dezavantajlı oldukları ön görülmektedir. Bu durumdaki ilköğretim mezunu anne-babaların da daha fazla durumluk kaygı yaşadıkları düşünülebilir. İlköğretim mezunu anne-babaların sürekli kaygı puan ortalamaları eğitim durumu ön lisans ve lisans mezunu olan anne-babalardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Demir ve diğ., (2010), yapmış oldukları bir çalışmada, engelli çocuk sahibi annelerin %76.3'ünün ilköğretim mezunu olduğunu belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada Ergin ve diğ., (2007) engelli çocuk sahibi annelerin %51'inin ilkokul mezunu olduğu belirtilmiştir. Benzer bir çalışmada Ende ve diğ., (2015) yaptığı çalışmada ebeveynlerin %39'u ilköğretim, %26'sının ortaöğretim belirterek, engelli çocuğa sahip anne-babaların popülasyon içerisinde eğitim düzeyi düşük olmanın çok manidar bir neden olduğunu vurgulanmaktadır. Avşaroğlu (2012) yaptığı bir çalışmasında ailelerin eğitim durumuna göre sürekli kaygı düzeyinde anlamlı bir farklılığın olmadığına vurgu yapmıştır. Başka araştırmada, Deniz ve diğ., (2009) ebeveynlerin eğitim durumu ile yaşam doyumu arasında bir farklılaşma olduğu fakat kaygı ile eğitim durumu arasında bir farklılaşma olmadığı belirtilmiştir. Coşkun ve Akkaş'ın (2009) çalışmasında da annelerin eğitim düzeyi arttıkça sürekli kaygı düzeylerinin azaldığı belirlenmiştir. Günsel (2010) zihinsel engelli tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevlerinin incelendiği çalışmasında annenin eğitim durumu ile aile işlevlerinin sağlıklılığı arasında anlamlı fark bulmuş ve bunun sonucunda eğitim düzeyi yükseldikçe, aile işlevlerinde sağlıklılık oranının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Günsel'in (2010) bu çalışmasından hareketle eğitim düzeyi düşük olan ebeveynlerin olduğu ailelerde var olabilecek olan sağlıklı işlevlerin sürekli ya da durumluk kaygı düzeyini arttırabileceği düşünülebilir. Telef'in (2013) çalışmasında eğitim düzeyi lise ve üniversite olan engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ilkokul mezunu olan ebeveynlere göre kaynaklara ulaşma ve öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmada eğitim düzeyi ilkokul olan ve engelli çocuğa sahip anne-babaların, olumsuz benlik ve depresyon düzeylerinin eğitim düzeyi üniversite olan anne-babaların olumsuz benlik ve depresyon düzeylerinden yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumda eğitim düzeyi düşük olan anne-babaların durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olması, eğitilmiş insanların kaygı durumlarını çeşitli uyum çabaları ile kaygılarını azaltıcı tutumlar geliştirdikleri söylenebilir. Benzer bir başka çalışmada Karadağ (2009), annelerin eğitim düzeylerinin azalmasıyla umutsuzluk düzeylerinin arttığını saptamıştır. Bu çalışma ışığında eğitim düzeyi düşük olan annelerin umutsuzluğa kapılarak durumluk ve sürekli kaygı oranlarının yükselebileceği düşünülebilir. Erhan (2005) ve Görgü (2005) annelerin eğitim düzeyi arttıkça sosyal destek algılama düzeyinin arttığını belirtmişlerdir.

Eğitim düzeyleri düşük olan ailelerin çocuklarından beklentileri farklılıklar gösterebilir ve çocuklarının engeli hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir. Engelli çocuğa sahip anneler bir yandan engelli olarak dünyaya gelen çocuklarına nasıl yardımcı olacaklarını öğrenmek, bu konuda bilgi sahibi olmak isterken diğer yandan da bu yeni durumla başa çıkabilmek için psikolojik desteğe

ihtiyaç duymaktadırlar (Sarısoy, 2000). İçöz ve Baran (2002) araştırma sonuçlarımızdan farklı olarak annelerin öğrenim düzeyi arttıkça yazılı ve görsel kaynaklara karşı daha ilgili ve duyarlı olduklarını, gelişmeleri yakından takip ettiklerini bu yüzden de beklentilerinin yüksek olduğunu saptamışlardır. Bu döngü içerisinde değişmeyen önemli yaşam durumlarından biri ebeveynlerin kaygı durumlarıdır. Kaygı düzeyinin değişmesi alınan destek, beklentilerin belirlenmesi ve çocuklarının bağımsızlaşma yolunda aldığı mesafeye olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, görme engelli çocuk sahibi anne-babaların ikamet ettikleri yere göre durumluk kaygılarında anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen sürekli kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur. Köy ve kasabada (kırsal mahalle) yaşayan anne-babaların sürekli kaygı puan ortalamaları şehir merkezinde yaşayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Merkezde ikamet eden ailelerin bilgiye erişiminin kolay olması, kamu kurum ve kuruluşlarının merkezlerde görme engelli çocuğu olan ailelere dönük kuruluşlarının fazla olması, ailelerin bu kurumlara ulaşımının kolay olması ve sürekli destek alabilecek yakınlıkta olmaları nedeniyle sürekli kaygılarının az olabileceği düşünülebilir. Kırsal kesimde yaşamlarını devam ettiren görme engelli çocuk sahibi anne-babalara toplumun acıma duyguları ile bakmaları ve onların gelişmelerine dönük ortamların olmayışı kaygı durumlarını artırıcı faktörler olarak görülebilir.

Araştırma bulgularına göre çocukları okul öncesi eğitim almış olan anne-babaların durumluk kaygı puan ortalamaları çocukları okul öncesi eğitim almamış olan anne-babalardan anlamlı düzeyde düşüktür. Bunun yanı sıra çocukları okul öncesi eğitim almış olan anne-babaların, sürekli kaygı puan ortalamaları çocukları okul öncesi eğitim almamış olan anne-babalardan anlamlı düzeyde düşüktür. Buradan hareketle okul öncesi eğitimin ailelerin kaygı düzeylerini azaltmada önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Eğitim ve hazırlık sürecinin kaygıyı azaltıcı bir etkisi olduğu braille alfabesini bilme ile ilişkili olduğu görülmektedir. Çünkü bu alfabe çeşidi görme engelli çocukların eğitimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Braille alfabesinin görme engelli çocukların eğitim materyallerine ulaşımını, eğitimlerinin çeşitlendirilmesini, eğitim not ve materyallerinin ileride tekrar edilebilir hale getirilmesini sağladığı düşünülmektedir. Aileler açısından bakıldığında Braille alfabeti ile görme engelli çocukları eğitimlerine evde de devam edilebilmekte ve bu alfabe ile ders materyalleri kâğıda dökülerek ders tekrarı yapılabilmektedirler. Böylelikle bilgiye ulaşımın ses kayıt cihazları kullanımından daha kolay olacağı ve görme engelli çocukların evde daha bağımsız çalışabilecekleri düşünülebilir. Görme engelli çocuklarının Braille alfabeti ile kolaylaşan eğitim hayatlarının ailelerin durumluk kaygı düzeylerini etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Braille alfabeti görme engelli çocuğa sahip ailelerde eğitimin bir parçası olarak düşünülüyor olabilir. Araştırmada önemli sayılabilecek bir başka bulgu olarak, ailede diğer kardeşlerinde görme engeli bulunan çocukların anne-babalarının, sürekli kaygı puan ortalaması kardeşinde görme engeli olmayanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğunun görülmesidir. Buna göre diğer kardeşlerin gereksinimli olmaması anne babayı kısmen rahatlatıcı bir etken olduğu görme engelli çocuğunu gerekli gördüğü zamanlarda ve koşullarda diğer kardeşine emanet etme ve onun desteğine bırakması gibi düşünceler etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma bulgularına göre görme engelli çocuğa sahip anne babaların genel kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, durumluk ve sürekli kaygı durumunda ise annelerin daha kaygılı olduğu, eğitim açısından eğitim düzeyi düşük ve kırsal kesimlerde ikamet eden anne babaların daha kaygılı oldukları söylenebilir. Bu durumda onların bilgilenmeye, çocukları ile ilgili başta eğitim ve diğer destek alanlarına daha fazla ihtiyaç duydukları söylenebilir. Bu anne ve babalara saha araştırmaları ve destekleri ile daha çok yanlarında olarak çocukların kaygılarını üstlenici stratejiler geliştirilebilir. Benzer çocukları olan anne babalar ile kaynaştırarak grup sağaltımı etkisi sağlanarak yaygın etkisi olan psiko-eğitim programları düzenlenebilir. Deneysel çalışmalar yapılarak kaygı azaltıcı programlar geliştirilebilir.

Kaynakça

- Akçakın, M., ve Erden, G. (2001). Otizm tanısı konmuş çocukların anne babalarındaki ruhsal belirtiler, *Çocuk Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(1), 1-10.
- Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip olan çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. (ed. A. Ataman) *Özel Eğitime Giriş* Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Ataman, A. (2003). Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri. (ed. A. Ataman) *Özel Eğitime Giriş* Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Avşaroğlu, S. (2012). Zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 533-550.
- Avşaroğlu, S., ve Gilik, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babaların kaygı durumlarına göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1022-1035.
- Aysan, F., ve Özben, Ş. (2007). Engelli çocuğu olan anne babaların yaşam kalitelerine ilişkin değişkenlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-6
- Bailey, D. B. (1988). Assessing family stress and needs. In D. B. Bailey, R. N. Simeonsson (Ed.). *Family assessment in early intervention* (pp. 95-118). Columbus: Merrill Publishing Company.
- Bilal, E., ve Dag, İ. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stresi stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), 56-68.
- Bulut, S., ve Karaman, H. B. (2018). Engelli bireylerin cinsel, fiziksel ve duygusal istismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19, 1-25
- Burt, S., & Perlis, L. (1999). *Rehber Anne Babalar*. (Çev. Fatma Can Akbaş), İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Coşkun, Y., ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213-227.
- Çiftçi Arıdağ, N., ve Erbiçer, E. S. (2017). Grupla psikolojik danışma uygulamasının özel gereksinimli çocuğu olan annelerin kaygı düzeyleri ve yaşam doyumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19, 1-20.

- Demir, G., Özcan, A., ve Kızılırmak, A. (2010). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(4), 53-58.
- Deniz, İ., ve Göller, L. (2017). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevselliği ve evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 53-69.
- Deniz, M. E., Dilmaç, B., ve Arıca, O. T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk-sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 953-968.
- Dereli, F., ve Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 164-168.
- Duygun, T. (2001). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dyson, L. L. (1997) Fathers and mothers of school-age children with developmental disabilities: parental stress. *Family functioning and social support. Am. J. Mental. Retard*, 102(3), 267-279.
- Ende İnce, Z., ve Güdücü Tüfekçi, F. (2015). Engelli çocuğu olan ebeveynlerde evlilik uyumu ve yaşam doyumunun değerlendirilmesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 102-112.
- Er, M. (2006). Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, 155-168.
- Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S., ve Kayacı, M. (2007). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(1), 41-48.
- Ersoy, Ö. (1997). İşitme ve zihinsel engelli çocuğu olan annelerin kaygı düzeyleri ve çocuklarını kabullenme durumlarına destekleyici eğitim programlarının etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Floyd, F. J., & Gallagher, E. M. (1997). Parental stress, care demands, and use of support services for school-age children with disabilities and behavior problems. *Family Relations*, 46(4), 359-372.
- Gallagher, J. J., Beckman, P., & Cross, A. H. (1983). *Families of handicapped children: Sources of stress and its amelioration. Exceptional Children*, 50 (1), 10-19.
- Günsel, A. G. (2010). Zihinsel engelli tanısı almış çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: İzmir: Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Honey, E., Hastings, R. P., & McConachie, H. (2005). Use of the questionnaire on resources and stress with parents of young children with autism. *Autism*, 9, 246-255.
- Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan ana babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumları. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri.

- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Kaytez, N., Durualp, E., ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-213.
- Kazak, A. E; & Marvin, R. S. (1984). Differences, difficulties and adoption: Stress and social networks in families with handicapped child. *Family Relations*, 33, 67-77.
- Knafl, K., & Zoeller, L.(2000). *Childhood chronic illness: A comparison of mothers' and fathers'.* *Family Nursing*, 6, 287-302.
- Küçükler, S. (1993) Özürlü çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(3), 24-35.
- Nergiz, H., ve Uluç, S. (2017). Çocuğunda görme yetersizliği olan anne ve babaların çeşitli psikolojik değişkenler açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19, 1-25.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öner, N., ve Le Compte, A. (1983). *Süreksiz durumluk-sürekli kaygı envanteri el kitabı (2. Baskı)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özguven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özsoy, A. S., Özkahraman, Ş., ve Çallı, F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3(9), 68-76.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., ve Eripek, S. (1998). *Özel eğitime giriş (9. Baskı)*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Sarısoy, M. (2000). Otistik ve Zihinsel Engelli Çocuga Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumluluğu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schilling, R. F., Kirkham, M. A., Snow, W. H., & Schinke, S. P. (1986). Single mothers with handicapped children: Different from their married counterparts. *Family Relations*, 35, 69-77.
- Spielberger, C.D., Gorsuch, R. C., & Lushene. R. E. (1970). *Manual for the state-trait anxiety inventory*. California : Consulting Psychologists Press.
- Tekinalp, B. (2001). The effects of a coping skills hopeless and stres levels of mothers of children with autism. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Telef, B. B. (2013). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliliklerinin ve psikolojik belirtilerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 33-49.
- Yazıcı, F., Okcu, B., ve Sözbilir, M. (2015). Ailelerin görme yetersizliği olan çocuklarına yönelik gelecek kaygıları. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(16), 142-164.

Yıldırım Doğru, S. S., ve Arslan, E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 543-553.

Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu Aşilar, R., ve Karakurt, P. (2012). Engelli çocukların annelerinin ruhsal durumlarının belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 20(3), 200-209.

Extended Summary

Purpose

Children are the most important members and parts of the family. They are valuable individuals, who are, in all societies, accepted as future grown-ups, carefully brought up by using all available facilities at the highest level. Family's ability to perform its tasks is related to a sound mental health of family members and effective functionality of the family as a whole. After a baby is born the family's life changes and many health care services are applied to together with other care services. The birth of a child is generally deemed as a positive event and as a significant transition period, when a child joins the family and parents are expected to get on well with each other. It also requires the family roles to be rearranged and new routine to be set. The birth of a child creates a turning point for the further life of the family. Having found out the child's disability parents go through a high level of stress and anxiety whatever the deficiency degree is. Emotional states of parents fluctuate since any type of abnormality leads to deep frustration. The birth of a child with different and deficient characteristics makes the family to experience various changes in terms of their social environment, expectations, plans, professional lives and financial issues, while they were anticipating a child with normal development characteristics and making plans and hopes related to the future. This unexpected event makes parents to go through severe anxiety and harms their harmonious life experiences.

Anxiety is a state of expectation, which upsets and crushes a person in terms of thoughts about future. It can be accepted as state of excitement mixed up with a sense of insecurity. State-anxiety is a state of feeling scared because of one's subjective fear. Being parents of children with special needs upsets them and the child's disability type appears to be a factor, which raises their anxiety level. It is believed that the low is the disability rate of a visually impaired child, the lower is the anxiety level of the family; while the high is the disability rate the higher is the anxiety level of the family. Parents' knowledge about people with special needs before they give birth to their disabled baby also affect their anxiety level.

Visually impaired individuals get information through hearing, touch and smell. However, information gathered through these senses is scant and inconstant. Moreover, visually impaired people may not be successful in using the other senses. It is hard for parents to accept that their child cannot live independently from these deficiencies or other people. Parents lose their spiritual energies by thinking about how their children will go through emotional difficulties. Consequently, visual impairment can be seen as an anxiety state that is seriously considered by families. This study is aimed at examining trait and state anxiety of parents with visually impaired children in

terms of different variables. It is anticipated that the determining differentiation states between these variables would contribute to further practical researches and supports to be provided in the field.

Method

In this study parents with visually impaired children were examined. The research group consists of 162 parents living in central districts and rural neighborhoods of Konya in 2014-2015, 93 of which are women and 69 are men. The research group was randomly selected and Personal Information Form and State-Trait Anxiety Scale were applied to families. The process of testing the data was implemented by t test in accordance with the variables and one-way analysis of variance. Tukey test was used to determine the differentiation source of meaningful results given by variance analysis.

Results and Discussion

Mothers with visually impaired children were found to have high scores than fathers do. No significant difference between mothers and fathers in terms of trait anxiety was found, while anxiety state of mothers and fathers were found to have significant difference in terms of their education levels. State-anxiety scores of parents with primary education were found to be higher than the scores of those parents, who had high school, associate's and undergraduate degrees. Trait-anxiety scores of parents with primary education were found to be significantly higher than the scores of those parents, who had associate's and undergraduate degrees. Trait-anxiety scores of parents living in rural neighborhoods were found to be significantly higher than the scores of parents living in cities. State-anxiety and trait-anxiety scores of parents with children, who have other disabilities except visual impairment, were found to be significantly higher than the scores of parents with children, who did not have other disabilities except visual impairment. State-anxiety and trait-anxiety scores of parents, whose children did not have pre-school education, were found to be significantly higher than the scores of parents, whose children have pre-school education. State-anxiety scores of parents, whose children were able to read and write Braille alphabet, were found to be significantly lower than the scores of parents, whose children were not able to read and write Braille alphabet. Trait-anxiety scores of parents, whose children have siblings with visual impairment, were found to be significantly different in terms of trait-anxiety than the scores of parents, whose children did not have siblings with visual impairment.

Conclusion

According to the research findings it was determined that general anxiety level of parents with visually impaired children is high; mothers are more anxious in terms of state and trait anxiety; parents with low education level and residing in rural neighborhoods are more anxious. Thus, these parents feel necessity to be informed, educated together with their children and provided other supportive services. Strategies that will help to undertake children's concerns can be developed through field research and support. Psychoeducation programs that have widespread effects can be arranged through providing group treatment opportunities of coming together for parents who have similar characteristics. Anxiety reducing programs can be developed through running experimental studies.